

Geeraerts, Dirk. 2001. "Een zondagspak ? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes". *Ons Erfdeel* 44: 337-344.

Een zondagspak? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes

Dirk Geeraerts

Taalsituaties kunnen op drie niveaus bekeken worden. Op het niveau van het feitelijke *taalgedrag* is de vraag: welke taal of taalvariëteit spreken en schrijven taalgebruikers in welke omstandigheden ? Op het niveau van het *taalbeleid* bekijken we hoe het taalgedrag gestuurd wordt door geëxpliciteerde normen en regels. Daarbij hoeven we niet uitsluitend te denken aan officiële voorschriften: het betreft alle processen waarbij het formuleren van oordelen en het voorhouden van richtlijnen het gedrag van anderen met een min- of meerdere mate van gezag probeert te beïnvloeden. Het kan daarbij dus ook gaan om een specifieke onderwijspraktijk, of om de acties van verenigingen die strijden tegen Engelse leenwoorden of die zich inzetten voor de erkenning van het Nederlands als middelgrote taal binnen de Europese Unie, of bijvoorbeeld ook nog om de huisstijl die een krant er m.b.t. het taalgebruik op na houdt. Op het niveau van de *taalattitude* ten slotte gaat het om de manier waarop de taalgebruikers tegen hun eigen taalgedrag (en tegen de verschillende vormen van taalbeleid) aankijken: hoe waarderen ze de bestaande situatie, en zou uit die waardering afgeleid kunnen worden of de situatie wellicht nog zal veranderen ?

Taalgedrag

De feitelijke toestand van het Nederlands in Vlaanderen bij de aanvang van de 21ste eeuw kan in de volgende vier punten samengevat worden.

1. De Vlaamse taalgemeenschap heeft in de loop van de 20ste eeuw (en m.n. in de tweede helft daarvan) een succesvol standaardiseringstraject doorlopen: het Nederlands wordt in Vlaanderen als cultuurtaal gebruikt, en meer Vlamingen dan ooit tevoren beheersen die cultuurtaal.

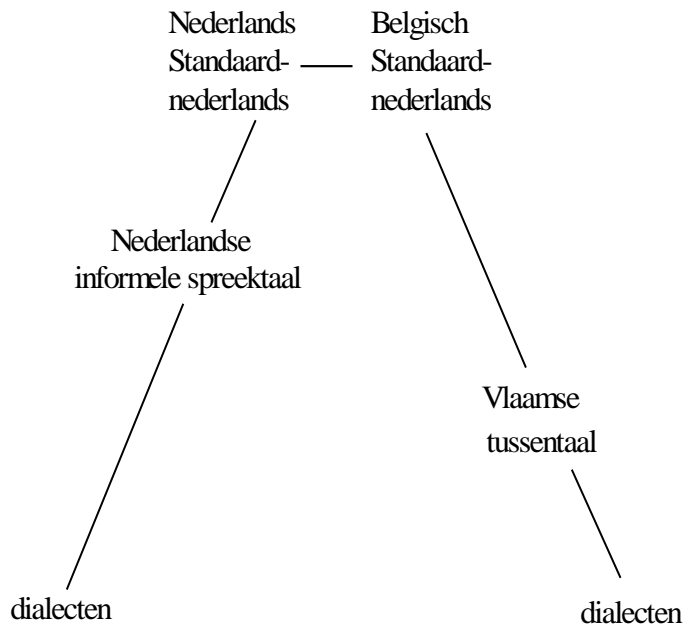
2. Die standaardisering heeft overwegend de vorm aangenomen van een overname van de reeds langer in Nederland bestaande standaardtaal. De standaardisering van Vlaanderen werd gestuurd door een taalpolitiek beleid waarbij consequent werd uitgegaan van het volgende redeneerschema: Vlaanderen *heeft geen* Nederlandse standaardtaal, Vlaanderen *wil* een Nederlandse standaardtaal, er *is* een Nederlandse standaardtaal in Nederland, en dus *adopteert* Vlaanderen die bestaande standaardtaal. Het succes van die overname- en toenaderingsstrategie blijkt uit de feiten. Uit een onderzoek¹ dat ik met mijn Leuvense medewerkers verricht heb naar het taalgebruik in Vlaanderen tussen 1950 en 1990, blijkt bijvoorbeeld dat het verzorgde bovengewestelijke woordgebruik in Nederland en dat in Vlaanderen in de onderzochte periode naar elkaar zijn toegegroeid. Zoals men kon verwachten gebeurt dat vooral doordat Vlaanderen opschuift in de richting van Nederland.

3. Het verzorgde Nederlands in Vlaanderen is weliswaar tot stand gekomen door een toenadering tot de Nederlandse standaardtaal, maar is daarmee niet helemaal identiek. De uitspraak is hoorbaar anders (diftongeringen van lange klinkers, of stemloze g's, v's en z's dringen bijvoorbeeld niet door in de Belgisch-Nederlandse articulatiebasis), en ook op andere terreinen bestaan verschillen waarmee de sprekers van verzorgd Nederlands in Vlaanderen normatief geen probleem hebben. Aan woorden of uitdrukkingen als *fruitsap*, *bolwassing*, *een handje toesteken*, *met haken en ogen aan elkaar hangen* storen de sprekers van het verzorgde Belgische Nederlands zich niet. De norm voor het Belgische Nederlands is m.a.w. lichtjes anders dan de Nederlandse, en dat betekent een correctie op het effect van de toenaderingsstrategie. De Belgische variant van het Standaardnederlands en de Nederlandse variant staan overigens dicht bij elkaar. Ze verschillen naar alle waarschijnlijkheid niet meer van elkaar dan, bijvoorbeeld, Zwitsers Frans en Frans Frans, of Oostenrijks Duits en Duits Duits. Het zijn dan ook geen verschillende talen, maar varianten van eenzelfde taal: niet *Belgisch* en *Nederlands*, maar een Belgische en een Nederlandse variant van het hetzelfde Nederlands.

4. De afstand tussen de informele spreektaal in Vlaanderen en het verzorgde Belgische Nederlands is groter dan de vergelijkbare verhouding in Nederland. Binnen het Belgische Nederlands kunnen we gemakshalve drie lagen onderscheiden. De hoogste

laag is de verzorgde Belgische variant van de Nederlandse standaardtaal, die niet zo heel erg verschilt van de Nederlandse variant daarvan, en die wel *VRT-Nederlands* wordt genoemd (vroeger *BRT-Nederlands*), omdat de taal van de journaals op radio en tv als de norm hiervoor beschouwd worden. De onderste laag wordt gevormd door de Vlaamse dialecten. Daartussenin bevindt zich echter nog een tussenlaag, die door Geert van Istendael het *Verkavelingsvlaams* werd gedoopt². Zelf heb ik wel 's de term *soap-Vlaams* gebruikt, omdat het de taal is van de Vlaamse soapseries in contrast met de taal van het journaal, en Jan Goossens heeft ironisch over *Schoon Vlaams* gesproken. Onder taalkundigen hanteert men vaak de term *tussentaal*. Die tussentaal, dat is de "oe noemde gij"-taal – datgene wat je hoort bij straatinterviews, of bij Mieke Vogels en Bert Anciaux in hun meest populistische stemming.

De drie genoemde lagen bestaan natuurlijk ook in het taalgebruik in Nederland. Het verzorgde journaal-Nederlands is anders dan het taalgebruik in soapseries, en dat verschilt weer van bijvoorbeeld het Gelderse dialect. Uit het reeds vermelde Leuvense onderzoek blijkt echter dat het informele taalgebruik in Vlaanderen een stuk verder af staat van het meest verzorgde taalgebruik dan wat in Nederland het geval is. Dat is een observatie die vermoedelijk ook op een meer intuïtieve manier kan gebeuren. Vergelijk bijvoorbeeld de journaals in Nederland en België met de Big Brother-versies in beide landen: het verschil in taalgebruik aan Nederlandse kant is significant kleiner dan aan Belgische kant.

We kunnen dat grafisch weergeven met de bijgevoegde figuur. De verticale dimensie geeft het continuüm aan dat bestaat tussen de standaardtaal en de dialecten; de informele omgangstaal bevindt zich ergens tussen die twee in. Daarnaast onderscheiden we, horizontaal, het continuüm van het Nederlandse Nederlands (links) van het Belgische continuüm (rechts). Grotere afstanden in de figuur geven een grotere linguïstische afstand (geringere uniformiteit) aan. Zo liggen de standaardtaalregisters van beide continua vrij dicht bij elkaar. Het informelere soap-Vlaams staat echter verder af van het VRT-Nederlands dan wat geldt voor het informele Nederlands in Nederland t.o.v. de in Nederland gebruikelijke standaardvariant.

Taalbeleid

In de manier waarop taalbeleidsmakers en taaladviseurs nadenken over de taalsituatie in Vlaanderen is een accentverschuiving aan het optreden. In overeenstemming met de taalgedragsfeiten beheerst het klassieke overnamemodel het debat niet langer op een vanzelfsprekende manier. Daar zitten twee facetten aan vast.

In de eerste plaats wordt de taalsituatie in Vlaanderen niet langer vrijwel exclusief als afgeleide van de Nederlandse taalsituatie gezien. Er is oog voor het feit dat het taalovernameproces binnen Vlaanderen een eigen cultuurtaal heeft doen ontstaan, een eigen Vlaamse variant van de standaardtaal. De erkenning van de eigen kenmerken van

het verzorgde Nederlands in Vlaanderen gaat gepaard met een wijziging in de visie die men heeft op de uniformiteit van de standaardtaal. Waar tot nu toe de veelal impliciete veronderstelling leek te zijn dat standaardtalen per definitie een en ondeelbaar zijn, kan nu verwezen worden naar het model van de “nationale variëteiten” van de standaardtaal: talen kunnen in verschillende nationale staten als standaardtaal gebruikt worden, en daarbij tot op zekere hoogte van elkaar verschillen³. Het Engelse model speelt hier zeker een rol, niet alleen doordat Brits Engels en Amerikaans Engels als evenwaardige varianten naast elkaar staan, maar ook doordat in het algemeen “World Englishes” een begrip zijn geworden. Daarnaast blijkt het model van de “national varieties” ook in andere taalgebieden een rol te spelen: waarom zou men de relatie tussen het verzorgde, standaardtalige Nederlands in België en in Nederland niet op dezelfde manier kunnen zien als de verhouding tussen Oostenrijks Duits en Duits Duits? Als Oostenrijk ongecompliceerd *Schlagobers* prefereert boven *Sahne*, waarom zou de Vlaamse *croque-monsieur* dan normatief minder aanvaardbaar zijn dan de Nederlandse *tosti*?

Het sprekendste voorbeeld van die kentering komt van de VRT zelf. In het "Taalcharter" waarmee de VRT in 1998 haar taalbeleid specificeerde⁴, wordt het bestaan van een eigen Belgische variant van de standaardtaal als onproblematisch erkend. Ook de werkwijze die de nieuwste editie van de Grote Van Dale gebruikt heeft om Belgisch-Nederlandse woorden te labelen, berust op een vergelijkbare inschatting van de situatie⁵. Daarmee is niet gezegd dat alle mensen met taalpolitieke standpunten nu op één lijn staan, maar diegenen die onverminderd vasthouden aan het traditionele standpunt, lijken stilaan in een achterhoedegevecht verwickeld te zijn.

De tweede kentering die optreedt betreft de aandacht die gaat naar de interne stratificatie van het Belgische Nederlands, en m.n. naar de specifieke aard en plaats van de tussentaal. Op dit punt is de tolerantie t.o.v. het Belgische Nederlands beduidend minder groot. Het Taalcharter van de VRT spreekt zich uitgesproken negatief uit over de tussentaal, en ook de bijdragen van een aantal taalkundigen⁶ gaan in dezelfde richting. Doorslaggevend is daarbij telkens de overweging dat de unieke positie van de Vlaamse tussentaal (de grotere afstand waarvan hierboven sprake was) wijst op het onvoltooide karakter van het Vlaamse standaardiseringsproces. Ludo Permentier, de taalredacteur van De Standaard, heeft een en ander helder als volgt samengevat⁷: "Op school leren Vlaamse kinderen Nederlands, de omroep spreekt Nederlands, de pers

schrijft Nederlands ... Alleen is Vlaanderen wat spreektaal betreft in een overgangsfase blijven steken. Geen Vlaming denkt eraan *Wilde nog e pintje ?* op papier te zetten. Toch hoor je het ook in beschaafde milieus ... Je mag best aan een spreker horen dat hij van Antwerpen of Gent komt en niet van Den Haag, maar conversaties die we niet op papier zouden durven te zetten, moeten we ook niet houden voor de camera of de microfoon."

Taalattitudes

De verdere evolutie van het Nederlands in Vlaanderen zal zeker beïnvloed worden door het gevoerde taalbeleid, maar we moeten de potentiële invloed van dat beleid ook niet overschatten. De huidige situatie noopt wat dat betreft tot enig realisme. De 20ste-eeuwse standaardisering van Vlaanderen heeft weliswaar grotendeels de richting gevolgd die door de verschillende taalbeleidsinstanties vrijwel unaniem werd aangegeven, maar de specifieke, sterke positie van de Vlaamse tussentaal was volstrekt niet geïntendeerd: vanuit het standpunt van het traditionele taalbeleid is die tussentaal zonder meer een indicatie van een onvolkomen standaardisering. Ook de toekomstige ontwikkelingen zullen dus vermoedelijk niet uitsluitend gedetermineerd worden door de beleidsopvattingen. Minstens even belangrijk is de waardering die de taalgebruikers zelf aan de bestaande situatie hechten. Hoe dat precies zit, weten we eigenlijk niet, maar we kunnen alvast drie basisscenario's onderscheiden.

Om te beginnen ligt het in de lijn van de historische verwachtingen dat de tussentaal alleen maar een *tussenstadium* vormt. De standaardisering van Vlaanderen is misschien al wel voltooid op het hoogste niveau van het taalcontinuüm, maar een informele spreektaal die dicht bij dat hoogste register staat, moet nog tot ontwikkeling komen. Met de verdere verspreiding van het gebruik van de standaardtaal zou de tussentaal dan geleidelijk opschuiven in de richting van het "VRT-Nederlands" – wellicht tot het dezelfde positie inneemt t.o.v. de standaardtaal als de informele spreektaal in Nederland. Dit kan echter alleen gebeuren wanneer de Vlaamse taalgebruikers hun huidige tussentaal zelf als een onvolwaardige taal beschouwen, en dat lijkt in tegenspraak met de snelle verspreiding die de tussentaal lijkt te kennen.

Het omgekeerde scenario doet zich voor wanneer het verzorgde Belgische Nederlands kwalitatief en kwantitatief terrein zou verliezen t.o.v. de tussentaal. Iets vergelijkbaars is

misschien op dit moment in Nederland aan de gang. De opgang van het "Poldernederlands" behelst een informalisering van het standaardtaalgebruik: vormen van taalgebruik die oorspronkelijk slechts in informelere omstandigheden aan bod kwamen, dringen door tot gebruikssituaties die om verzorgd taalgebruik vragen. Als zo'n ontwikkeling in Vlaanderen op gang komt, zullen tussentalig en verzorgd Belgisch Nederlands dicht bij elkaar komen, maar dan wel doordat het meest verzorgde Belgische Nederlands geïnformaliseerd wordt in de richting van de tussentaal. In het schema komen VRT-Nederlands en Vlaamse tussentaal dan dicht bij elkaar, maar niet (zoals in het eerste scenario) doordat Vlaamse tussentaal stijgt, maar integendeel doordat VRT-Nederlands daalt. Daarmee zal dan onvermijdelijk ook een grotere afstand groeien tussen het algemene Belgische Nederlands en het algemene Nederlandse Nederlands.

De relatief grote afstand tussen tussentalig en verzorgd Belgisch Nederlands zou ten slotte ook *stabiel* kunnen zijn. In het schema verandert er dan niets. Wat als die afstand tussen omgangstalig en verzorgd Nederlands in Vlaanderen zo groot is omdat de sprekers van het Standaardnederlands *willen* dat die afstand er is – omdat ze zo'n afstand op prijs stellen? Sociaal-psychologisch betekent die houding een vorm van niet-identificatie: de rol die men als standaardtaalspreker vervult, is dan niet een rol waarmee men zich makkelijk identificeert, het is niet een rol waarin men zich zichzelf kan voelen. Zichzelf is men integendeel wel op een flinke afstand van die officiële taal en die officiële rol. Daarmee wordt die officiële norm overigens niet afgewezen. Men accepteert integendeel het bestaan van een formele norm, en ziet die ook het liefst bewaakt worden door een klasse van professionele normkenners (neerlandici op het laagste echelon, daarboven de redactie van de Grote Van Dale en andere woordenboekmakers, de redacteuren van de Algemene Nederlandse Spraakkunst, de Taalunie). Maar zelf houdt men zich in het eigen gedrag gemakshalve op een soepele afstand van die norm, behalve dan wellicht in de meest formele omstandigheden. Deze normopvatting kan men een "zondagse-pakmentaliteit" noemen: zoals een zondags pak is de hoogste taalnorm iets waarvan de noodzaak buiten kijf staat, maar je er echt goed in voelen doe je niet. Als de Vlaamse taalgemeenschap haar eigen taal attitudeel inderdaad met zo'n zondagse-pakmentaliteit benadert, zal de afstand tussen soap-Vlaams en VRT-Nederlands niet makkelijk afnemen.

Noten

¹ Het onderzoek wordt beschreven in D. Geeraerts, S. Grondelaers & D. Speelman [1999], *Convergentie en divergentie in de Nederlandse woordenschat. Een onderzoek naar kleding- en voetbaltermen*. Amsterdam: Meertens Instituut.

² Zie G. van Istendael [1989], *Het Belgisch labyrint*. Amsterdam: De Arbeiderspers. Voor de overige in deze passage genoemde benamingen: J. Goossens [2000], "De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen". *Ons Erfdeel* 43: 2-13; D. Geeraerts [1999], "De Vlaamse taalkloof". *Over Taal* 38: 30-34; J. Taeldeman [1992], "Welk Nederlands voor de Vlamingen?". *Nederlands van Nu* 40: 33-51.

³ Zie daarover M. Clyne [1992], *Pluricentric languages. Differing norms in different nations*. Berlin: Mouton de Gruyter.

⁴ Het door R. Hendrickx geschreven "Taalcharter" is terug te vinden op de website van de VRT: www.vrt.be.

⁵ Zie daarover D. Geeraerts [2000], "Honderd jaar Belgisch in Van Dale". *Nederlands van Nu* 48: 19-23.

⁶ Negatieve geluiden zijn o.m. te vinden in de artikelen van Goossens en Geeraerts die werden genoemd in noot 2; daarnaast ook bij G. de Schutter [1998], "Talen, taalgemeenschappen en taalnormen in Vlaams-België". *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 108: 227-251.

⁷ L. Permentier, "Roep zonder complexen koekoek!", *De Standaard* 5 mei 2000.